

De ziel van Machiavelli

Edsco de Heus

De Stichting Machiavelli bestaat inmiddels meer dan 10 jaar. 10 jaar meningen over politiek, besturen, macht en de rol van beleidscommunicatie en media. En dat veelal in het licht van wat Machiavelli daarover geschreven heeft. Uiteraard haastten enkele sprekers zich de oude Italiaan te rehabiliteren. Zijn wereldbeeld werd bepaald door de weinig vrolijk makende perikelen in de stadsstaat Firenze. Het is dan ook ongepast met onze morele bril zijn gedachtegoed te bezien. Maar zijn ideeën van alle tijden? Daarover straks meer. Vijftien jaar Machiavelli. Wat heeft het opgeleverd? Een terugblik. Je zult maar voor een Machiavellist worden uitgemaakt. Een scheldwoord waarmee op machtbeluste potentaten worden aangeduid. Machiavelli staat voor ongebreidelde repressie, waarbij bijna alle middelen geoorloofd zijn. Machiavelli staat ook voor gekonkel en kontendraaijerij waarbij het doel heilig is: het gulzig indrinken van macht. Als dat het beeld zou zijn van wat de geschiedenis van Machiavelli overlaat, zou de tijd hem onrecht aandoen. En voor een oppervlakkige beschouwer biedt zijn boekje *Il Principe*, dat in 1512 verscheen, inderdaad niet meer dan een receptuur voor het met ijzeren hand besturen van een gemeenschap. Laten we Machiavelli even kort in zijn tijd plaatsen.

Wie was Machiavelli?

Niccolò Machiavelli leefde aan het eind van de 15de eeuw in de stadsstaat Firenze in Noord-Italië. Zijn beroemde vorstenspiegel *Il Principe* schreef hij in zijn ballingschapsoord, het dorpje San Andrea. Vanuit historisch erfgoed bekeken misschien wel de sublimering van zijn politieke carrière, want hier schreef hij zijn belangrijkste politieke werken zoals zijn *Il Principe*. Zo hebben De Medici's toen ze in 1512 de macht wisten te heroveren en er een eind kwam aan het republikeinse bewind, met de verbanning van Machiavelli ongewild bijgedragen aan de roem van deze bestuurder. Het decor waartegen *Il Principe* is geschreven zouden we nu gemakkelijk als een historische soap kunnen betitelen. Het was een tijd van komen en gaan van grote en kleine machthebbers, gekonkel tussen machtige families die voortdurend aan de stoelpoten van elkaar en van het landsbestuur aan het zagen waren. En om het spektakel compleet te maken speelde in groter verband voortdurend de dreiging van oorlogen met vorsten uit de Franse, Spaanse en Duitse gebieden, terwijl ook de Paus zich als duchtige vechtjas niet onbetuigd liet. De gevolgen van oorlogen worden tegenwoordig per satelliet over de aarde uitgestrooid en elke dag weer kunnen we zien dat weliswaar de aanleidingen soms wat potsierlijk overkomen, maar dat de gevolgen allesbehalve om te lachen zijn. Oorlog haalt het slechtste uit de mens boven. Machiavelli zou Thomas Hobbes de hand hebben geschud toen die ruim 100 jaar later zuchtend neerschreef: *homo homini lupus*.

Priemende domineesvinger

Stabiliteit daar was het Machiavelli om te doen. Stabiliteit om tot welvaart en welzijn te komen voor de burgers. Logisch dus dat Machiavelli in zijn receptenboekje om tot stabiel bestuur te komen geen enkel middel schuwte. Het uiteindelijke doel is ons allen nog zeer sympathiek. Zonder dat dit nu keer op keer wordt uitgesproken, is dit uitgangspunt van Machiavelli nog helemaal van deze tijd. Elke keer als Nederland zijn van democratische principes opgezwollen domineesvinger weer opsteekt naar regimes die stabiliteit op een andere manier realiseren, volgt repliek met dezelfde legitimatie: het is bij ons nu eenmaal anders. Nederland is geen Suriname, Nederland is geen Indonesië. Democratieën moeten rijpen, zal Machiavelli in deze tijd wellicht gevonden hebben. En zijn we niet roomser dan de Paus? Wet- en regelgeving zijn uitgevonden om bij te dragen aan ordening van onze maatschappij en ter bescherming van het individu. Maar op het moment dat het machthebbers niet helemaal uitkomt dat er van die rechten gebruik gemaakt wordt, kan het gebeuren dat zij die rechten voor het gemak even met een korreltje zout nemen getuige het willekeurig oppakken van potentiële demonstranten tijdens de Eurotop in Amsterdam. Achteraf moet een voorlichter dan met strakke kaken en oprechte blik – want zo heeft hij dat geleerd op zijn mediatraining – het *mea maxima culpa* uitspreken. Eerlijkheid wordt beloond en voor in zwart leer getooid uitschot kan de *communis opinio* geen sympathie opbrengen. En daarmee is de kous af. Maar wat zou Machiavelli gesmuld hebben.

Gitzwart mensbeeld

Dat brengt ons bij een tweede belangrijk aspect van Machiavelli waar onder andere Hillen zich tegen verzet: zijn mensbeeld. Natuurlijk is dat gitzwart. Natuurlijk proeft het bitter als gal. Natuurlijk is dat door zijn sociaal-historische context gekleurd. Maar daarmee is het nog niet van een andere tijd. Zo gemakkelijk kunnen we ons niet van zijn gedachtegoed afwenden. Wie bereidt is in de kelders van zijn ziel af te dalen en de moed heeft in onvermoede spelonken en gaten rond te kijken, weet dat het beeld van Machiavelli klopt. Stabiliteit en welvaart maken het mogelijk om jezelf een hogere morele standaard aan te meten. Recente geweldsexplosies in Afrika en de Balkan laten zien dat beschaving maar een zeer dun laagje vernis is. Blanke bolster, ruwe pit. En toont Van Schendelen ter gelegenheid van de eerste Machiavelli-prijzuitreiking niet feilloos aan dat die vermaledijde recepten van Machiavelli ook in onze tijd nog dagelijkse praktijk zijn? De etiketten zijn anders. Ontspanning en vermaak voor het volk heten nu voetbal en televisie. En natuurlijk laten politici zich conform de richtlijnen van Machiavelli maar wat graag op de grote evenementen zien. Keurig op afstand zoals het hoort. De wave laten ze aan zich voorbij gaan. Toch is hier een kentering te zien. De echte extraverten in het Haagse keurcorps laten zich wel eens wat meer gaan, maar een dansende prins tussen kortgerokte hockeymeisjes is toch nog aanleiding tot heuse nationale polemiek. Machiavelli had dit voorspeld kunnen hebben. Maar voorzichtigheid is hier geboden voor de PR-adviseur. Wat de één een leuk spontaan mens vindt die toch heel gewoon is gebleven, vindt de ander een aansteller die zich wel wat meer bewust mag zijn van zijn positie. Het blijft tobben. Op dit broze ijs van normen en waarden kan gemakkelijk een slippartij volgen die een kostbare deuk in het imago kan kosten. De hossende prins is daar een voorbeeld van. En wat is er niet te doen geweest toen Elco Brinkman zich ineens on-haags losjes van het spreekgestoelte losmaakte? Laat die vent gewoon doen. Het gaat toch om de inhoud? Franje leidt af.

Vorm, vent en inhoud

Zonder daar nu direct en expliciet op in te gaan, verwijzen toch ook heel wat lezingen naar het spanningsveld tussen vorm en inhoud. Politieke kopstukken als verpakking van beoogd beleid? Dure folders en inspraakspektakels als stroop voor draagvlak om die eeuwige consensus-honger te stillen? Van der Meiden en Bolkestein zijn hier nog het meest expliciet. De eerste vooral vanuit zijn wetenschappelijke roeping klaarheid in het communicatiejargon te scheppen, maar als het spannend wordt, gaat het ineens over Amerika. Wel zeer gemakkelijk dat hij met het boekje *Modern management and Machiavelli* van R.H. Buskirk op de proppen komt, waarin Buskirk concludeert dat ook modern management zich van Machiavellistische technieken bedient. En geen wonder, daar waar het om macht gaat, heeft Machiavelli ons iets te vertellen. Dat is van alle tijden. Bolkestein is vooral polemisch, maar kan dat toeval zijn als Marcel van Dam juist het jaar daarvoor een vurig pleidooi houdt voor een verplicht communicatieplan bij de Miljoenennota? Vermakelijk na tien jaar Machiavelli is ook al die voorzichtig priemende vingertjes richting de pers. De macht van de televisie, een vermeend gebrek aan echte specialisten bij de pers, geen traditie van onderzoeksjournalistiek, geen oog voor algemeen belang, incident gericht, eenzijdig... Kritiek? Jazeker. Maar geplaveid met veel voorbehoud, want kritiek op de pers kan een jarenlang verblijf betekenen in het strafbankje van de kritische journalistiek. Het politieke leven kan zo onzeker zijn. Als een doorlichting van tien jaar Machiavelli iets oplevert dan is het wel die onuitgesproken wil om de publieke opinie te beïnvloeden. Niet voor het eigen gelijk, er spelen nobele motieven: burgers hebben er recht op te weten hoe het zit. Voorlichting dus. Waardenvrij. Is het toeval dat in de eerste lezing Van Schendelen al onmiddellijk, als voor het politiek bedrijf onmogelijk, naar de prullenmand wordt verwezen? Machiavelli is springlevend. De Machiavelli-prijs heeft tongen en pennen in beweging gebracht. En daar is het tenslotte om te doen.